

ГРОШІ ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ. ЇХ ВПЛИВ НА ЗМІСТ МЕНТАЛЬНИХ ПАРАДИГМ.

Актуальність теми дослідження. Знання про гроші як про цінності необхідні сучасній людині. Наше життя вже неможливо уявити без обговорення теми грошей. Це актуально завжди, але в Україні сьогодні потреба в усвідомленому і, сказати б, тверезому ставленні до грошей – особлива. Водночас опубліковано дуже мало праць, у яких розглядалася б сутність грошей як феномена культури та їх вплив на життєвий світ людини поза економічними відносинами, хоч наявність такого впливу очевидна. **Мета дослідження:** довести вплив грошей на ментальні парадигми. Показати гроші як феномен культури. Визначити роль фінансів у житті людини. **Завдання дослідження:** показати, що гроші можуть бути розглянуті в культурологічному, а не тільки в економічному сенсі. **Об'єкт дослідження** – гроші. **Предмет дослідження** – вплив грошей на формування цінностей людини. Весь соціальний досвід пострадянських років українців пронизаний гострими проблемами, пов'язаними зі зміною ролі грошей у їхньому життєвому світі: втрата заощаджень, катастрофічна інфляція першої половини дев'яностих років, масове зубожіння, фантастичне розбухання тінювих та кримінальних капіталів, шахрайство «фінансових пірамід», які й тепер ще не відійшли в минуле. Щоб не втратити себе у розбуханому морі ринкових відносин, які проходять болісний етап становлення, треба, щоб люди усвідомлювали як небезпеки, породжені грошима, так і свої можливості протистояти їм [1, с. 15]. Це актуально завжди, але в Україні сьогодні потреба в усвідомленому і, сказати б, тверезому ставленні до грошей – особлива. У філософських виданнях останніх років у пострадянських країнах з'являються праці, присвячені проблемам формування адекватних соціальним реаліям морально-етичних засад для людини в її господарській діяльності [1, с. 27]. Зокрема варто відзначити такі з них: І. Панкевич «Мораль як обмежувач здійснення права людини і громадянина», Л. Тутов «Праця як основоположний феномен життя у філософії господарства» та «Проблема пізнання у філософії господарства», С. Корнієнко та Т. Корнієнко «Філософські проблеми економічної парадигми ХХІ століття», Р. Богачов «Принципи побудови та аналізу взаємовідносин у соціально-економічних системах» [2, с. 27]. Водночас опубліковано дуже мало праць, у яких розглядалася б сутність грошей як феномена культури та їх вплив на життєвий світ людини поза економічними відносинами, хоч наявність такого впливу очевидна. Цікавою і за змістом, і за оригінальністю вибору предмета дослідження є монографія А. Мазаракі та В. Ільїна «Філософія грошей» [2, с. 38]. Розглянемо методологію теорії комунікації, щоб здійснити аналіз умов та виявити загальні моделі комунікативних практик, медіумом яких виступають гроші. Важливим є те, що комунікативна філософія зорієнтована на осмислення практичних вимірів людського буття – медіумом якого спілкування та життєвого світу людини, в якому синтез емпіричного досвіду відбувається не «в надрах» трансцендентальної самосвідомості, а в міжособистісному просторі універсальної комунікації [2, с. 39]. Гроші виникли і розвинулися внаслідок потреби людей узгоджувати свої позиції та інтереси у господарській діяльності. Тому для розуміння соціальної природи грошей важливо побачити їх як медіум соціальних комунікацій. Їх виникнення детермінувало вироблення і кодування у знакової формі нових вербальних, поведінкових, ситуативно-речових кодів, змістом яких стали конвенційно прийняті правила, що регулювали нові, до того часу не чинні, форми поведінки людей. Роль та місце грошових відносин у структурах комунікативних практик ми визначаємо через уведення Ю. Габермасом концепту комунікативної дії, який виражає активну практичну позицію людини в контекстах соціуму, спрямовану на зустріч з іншою людиною [2, с. 43]. Для розуміння грошових відносин як комунікативної дії головним є той її аспект, у якому вчений застосовує це поняття як ключ для розуміння загроз життєвому світові людини з боку господарських та бюрократичних механізмів – загроз перетворення особистісних стосунків на об'єкт управління або ж на товар. Історичне буття грошей можна розглянути як еволюцію їхньої знакової природи, процес абстрагування та ідеалізації, перехід від тотожності знакової форми та смислового наповнення в натуральних грошах до перетворення сучасних грошей у віртуальну реальність. При цьому в усе більш адекватній формі виявлялася соціальна природа грошей як феномена культури [2, с. 44]. У процесі еволюції грошей можна виділити такі етапи: Виникнення та розвиток ненасильницьких форм обміну матеріальними цінностями між людьми: 1) дарування; 2) перетворення однобічного акту дарування на двобічний (виникає новий смисл людських стосунків, заснованих не на кровній спорідненості або насильстві, а на господарському партнерстві); 3) виділення конкретних пар продуктів, які обмінюють (осмислення еквівалентного характеру обміну); 4) поява місцевих натуральних грошей (єдиного для даної культури символу еквівалента, з яким співміряється значущість будь-якого товару) [3, с. 44]. Поява монетних грошей як граничного рівня репрезентації організованої суспільної волі у сфері обміну товарів: завершується процес «розходження» значення окремого товару та значення універсального еквіваленту всіх товарів, утвердження самостійного буття соціального символу, який не має (як правило) іншого застосування, ніж представництво соціальних значень інших речей. Виникнення банкот, зроблених з паперу, але розмінних на золото – фізичне виділення у просторі і часі знаку – паперу, засвідченого певним законним чином – від його значення, тобто золотого забезпечення. Кінець світової валютної системи, заснованої на золоті, відмова від золотого забезпечення паперових грошей і перехід до забезпечення соціального – довіри до здатності держави контролювати стихію ринкових процесів. Поява електронних грошей та кредитних карток. Гроші втрачають предметно-чуттєву форму, перетворюються в інформацію в чистому вигляді, як упорядкована знакова система, призначення якої – задавати алгоритм, порядок, матрицю функціонування метасистеми економічного життя [3, с. 67]. Інформація перетворюється у субстанційну основу сучасної економічної реальності. Комунікативна природа грошей дає змогу бачити в них варіант спрощеної спеціалізованої мови. Відповідно культурну функцію грошей можна інтерпретувати з Філософсько-світлоглядної засади буття людини [3, с. 67]. Вихідним принципом філософії комунікації є положення про те, що мова – це субстанція, яка скріплює суспільство в певне органічне ціле. Гроші, за своєю суттю, є «спільним знаменником», механізмом повсякчасного, повсюдного, універсального ототожнення смислів речей у спілкуванні людей. У такій якості вони постають як засіб для досягнення порозуміння, причому в незрівняно ширших масштабах, ніж це було у безгрошовому соціумі [4, с. 78]. У сучасному суспільстві простежується тенденція до перетворення грошей у метамову універсального спілкування необмеженої комунікативної спільноти, що ми розглядаємо як загрозу для процесу справжнього соціального порозуміння. «Мова грошей» вносить корективи в усі процеси соціальної комунікації та інтерпретації усіх інших смислів. Саморегуляція і начебто «власний» вибір людиною смислів, якими вона керується, можна визнати реальністю хіба лише як власний вибір мови спілкування. Людина, яка орієнтується здебільшого на грошові коди, сприймає і реалізує в усіх сферах життя (а не лише в економічній) ринкові моделі, а саме інструментальну, цілераціональну поведінку. «Мова грошей», після того, як люди її винайшли й опанували, змінила їх світосприйняття, створила нову культуру, докорінно відмінну від культури «безгрошового» соціуму [4, с. 89]. Поява монетних грошей співпадає з історичною добою, означеною К. Ясперсом як «осьовий час», починаючи з якого людина почала ставати такою, якою вона є до нині. Правомірно стверджувати, що існує певний причинно-наслідковий зв'язок між ринковим устроєм грецької держави, що розвивався завдяки винайденню монетних грошей, і світоглядним поворотом, який утвердив раціональність як основу ставлення людини до світу. Огляд історичних подій, якими було позначене й економічне, й духовне життя Європи, дає змогу побачити кореляцію між розвитком товарно-грошового обігу та утвердженням раціоналістичних засад у європейській культурі [4, с. 95]. Періоди спаду і стагнації ринкової активності співпадають у часі з домінуванням ірраціоналістичних течій у духовній культурі, тоді як активізація процесів у товарно-грошовій сфері – зі зростанням інтересу до можливостей розуму та наукового пізнання. Доба модерну, типовою ознакою якої є прагматично-діловий підхід до світу, протиставила ірраціональному прагненню до збагачення, яке було притаманне людям в усі епохи, механізм, що раціонально регламентує це ірраціональне прагнення – точний розрахунок. Гроші стають головною умовою та інструментом досягнення раціональності. Внаслідок проаналізованого М. Вебером історичного процесу утвердився сучасний нам тип цілераціональної підприємницької діяльності, в якій гроші стали втіленням формальної раціональності, замкненої на цілях, що не виходять за межі економічної вигоди [5, с. 190]. У філософських дослідженнях, як правило, в якості джерела інструментальної раціональності розглядають сциєнтистське мислення. Проведений аналіз та історичний огляд мають привернути увагу до другого (за рахунком, але не за значенням) джерела цілераціонального, «вільного» від моральних засад, заснованого лише на прагматичному розрахункової ставлення людини до світу – соціальної реальності грошових відносин [5, с. 195]. Обмін грошей та товарів – специфічна форма соціальних зв'язків, у якому гроші постають як реальне предметне втілення зв'язку між людьми – об'єктивовані соціальні відносини. Ще за часів Золотої стандарту, який сформував основу міжнародної валютної системи, людство було вперше об'єднане конкретно-чуттєвою реальністю спільних грошей. У постіндустріальну добу, пройшовши тривалий період існування в конкретно-національних формах, вони готові знову стати світовими у новому вигляді – як електронні гроші, що стають одним з провідних чинників глобалізації [5, с. 199]. Без культурного статусу грошей все можна виміряти, не надаючи моральну забарвленість світу. Таким чином, гроші перетворюють наш світ в «арифметичну задачу». Це те, що називав Н.А. Бердяєв «помилковою метафізикою». Проблеми в світі вже не ставляться таким чином: «А чи можна нам бомбити Ірак або Сербію?» або «А чи припустимо, щоб люди похилого віку рилися в смітєвих баках?». Замість цього всього лише: «Який саме суми не шкода, щоб розбомбити Ірак?» або «Наскільки ефективні реформи, після яких люди похилого віку стали ритися в смітті?» «Хмарно арифметика. Матеріалізм став однією з рис сучасного світу [5, с. 209]. Ігнорування культурного статусу грошей виводить економіку в стан протиставлення її культурі, тим самим позбавляючи економічну теорію природного властивості інертності, висуваючи її в загальнокультурний контекст. В історії культури, зокрема в історії господарства, гроші фіксуються насамперед як культурний феномен, тому що тільки відмінність культурної інтерпретації дозволяє говорити про їхню історію [5, с. 230]. **Висновок.** Отже, культура формує ставлення людини до грошей, але не навпаки. Культура формує, але і людина з заданим відношенням до грошей за допомогою них формує культуру. Культура формує ставлення людини до грошей, а гроші, що потрапили в контекст певної культури і – що більш важливо! – стали знаряддям певних суспільних груп, активно формують культуру. Так гроші за допомогою ринкових механізмів сприятимуть подальшій деградації нашої культури. Навіть при первинному розгляді ми бачимо, що осмислення грошей як феномена культури можливо. Також явно простежується, що буржуазне і православне бачення грошей виступає як антипод і вимагає більш детального, структурованого підходу.

Список використаних джерел

1. Богачов Р. Принципи побудови та аналізу взаємовідносин у соціальноекономічних системах // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія, психологія, педагогіка, 2004. №10. С. 7–15.
2. Братаніч Б. Проблемне поле дослідження філософських основ маркетингу // Мультиверсум. Філософський альманах. К.: Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України, 2005. Вип.47. С. 200–207.
3. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
4. Гарник А. Право и мораль в свете дискурсивной этики: предпосылки формирования новой философско-правовой парадигмы // Філософія. Культура. Життя. Міжвузівський збірник наукових праць. Дніпропетровськ, 2002. Вип. 21. С.192–202.
5. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. К.: Лібра, 2003. 247 с.
6. Корнієнко С., Корнієнко Т. Філософські проблеми економічної парадигми ХХІ століття // Філософія. Культура. Життя. Міжвузівський збірник наукових праць. Дніпропетровськ, 2004. Вип. 24. С. 273–287.